

На правах рукопису

ЛОТОЦЬКА

Кароліна Ярославівна

ТИПОЛОГІЯ І ПРАГМАТИКА
ПОЧАТКОВОГО ФРАГМЕНТА ТЕКСТУ
(на матеріалі англійського роману XVIII—XX століть)

Спеціальність 10.02.04 — германські мови

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

00778356 (-)

Робота виконана на кафедрі ~~академічної філології~~
Львівського державного університету ім. І.Франка

Науковий керівник : кандидат філологічних наук,
доцент Кузнецова Л.А.
Офіційні опоненти : доктор філологічних наук,
професор Денисенко С.Н.
кандидат філологічних наук,
доцент Байбакова І.М.
Провідна організація : Ужгородський державний університет

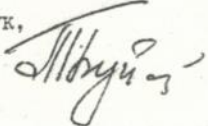
Захист відбудеться "23" листопада 1994 р. о 13.00
на засіданні регіональної спеціалізованої вченої ради К 068.26.10
при Львівському державному університеті ім. І.Франка за адресою:
290000, м.Львів, вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського
державного університету: м.Львів, вул.Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий "18" жовтня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук,
доцент

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

 Т.О.Буйницька

AB - 31. 700

Одним із напрямів сучасної лінгвістики тексту, що вивчає текст як специфічно організоване комунікативне ціле, є виявлення, опис і комплексне дослідження різних текстових компонентів, їх структурно-семантичних, прагматичних, типологічних та інших характеристик. Вивчення текстових сегментів як підсистем, що інтегруються єдиною системою тексту, має велике значення як стосовно вузькоспеціальних завдань лінгвістики тексту, так і в плані виявлення узагальнених моделей різних рівнів текстової організації та встановлення основних закономірностей породження художньої системи твору, що функціонує у взаємодії із зовнішнім середовищем.

Дисертація являє собою комплексне дослідження початкового фрагмента /ПФ/ тексту художнього твору, яке було проведене на матеріалі понад 400 англійських романів XVII - XX ст. Обов'язковий корпус текстів становить 250 творів майже 60 авторів, які вважаються класиками романного жанру і внесені у більшість англійських антологій з історії англійської літератури. Аналіз додаткового, факультативного, корпусу, що становив понад 150 текстів ПФ популярної романної прози різних авторів кінця XIX - XX ст., не виявив нових суттєвих даних, проте підтвердив виділену загальну структурно-типологічну, функціонально-прагматичну схему, на якій базується абстрактна інваріантна модель текстового початку англійського роману. Конкретним об'єктом дослідження виступають структурно-семантичні, композиційно-мовленнєві, функціонально-прагматичні й категоріальні характеристики мікротексту початкового фрагмента роману.

У тих нечисленних дослідженнях початку тексту, які нам відомі, аналіз проводився в основному на матеріалі творів так званої малої форми, а саме: наукових статей, казок, оповідань, поетичних творів невеликого обсягу. Як правило, об'єктом вивчення у таких дослідженнях служать структурно-семантичні аспекти /пошуки

критеріїв виділення інтродуктивного сегмента, його мовне оформлення/ або комунікативно-функціональні характеристики текстового початку /введення часових і просторових координат, інтродукція основної проблеми, таємниці - в детективній прозі, розвиток комунікативної ситуації, введення іменної координати, зв'язок із заголовком, визначення жанрового різновиду, моделювання прагматичного змісту тексту/. Відомі також спроби різнорідних типологічних описів. Відзначимо праці таких авторів, як І.В.Арнольд /1978/, О.П.Воробйова /1978, 1981/, О.П.Воронцова /1986/, Н.К.Данилова /1981/, З.Каньо /1977/, В.А.Кухаренко /1985, 1988/, М.Майнова /1978/, Л.Мисишина /1987/, Л.А.Ноздріна /1980, 1982/, Петрова Н.В. /1983/, А.А.Пінкевич /1986/, А.К.Соловйова /1976/, Л.В.Сирцова /1988/, Е.Ф.Щербина /1985/, D.Lodge /1990/, J.Lothe /1989/. Однак проблеми типологічного та функціонально-системного дослідження початкових фрагментів у великій художній формі до цього часу майже не розроблялися.

Проведення комплексного аналізу і систематизації формально-змістових, функціональних і текстологічних характеристик романного початку на основі врахування його основних текстових, логіко-сміслових, мовних і екстралінгвістичних зв'язків зумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження, результати якого можуть бути плідними для подальшого вивчення різноманітних параметрів тексту-системи. Актуальність дисертації пов'язана також з підвищенням інтересу лінгвістів до текстового початку у зв'язку із значним поширенням функціонально-системного і комунікативно-прагматичного підходів до аналізу літератури у сучасній філології.

Особливий інтерес до вивчення початку художнього твору пояснюється його своєрідним статусом у формальній та змістовій

структурах тексту; його специфічним функціонально-рольовим потенціалом "найчутливішої точки" у комунікативному ланцюзі "автор-літературний текст - читач".

Мета дисертації полягає у виявленні загальних характеристик текстового початку творів великої літературної форми /роману/, виділенні й комплексному описі інваріантної умовної моделі мікротексту початкового фрагмента, систематизації його основних структурно-типологічних, функціонально-прагматичних, семантико-стилістичних і загальнотекстових ознак відповідно до принципів доцільності, частотності і традиційності.

Мета дослідження зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

1. визначення вихідних теоретичних позицій стосовно статусу ПФ тексту як його підсистеми;
2. виявлення структурно-семантичних особливостей і принципів композиційної побудови тексту ПФ, виділення та опис основних структурно-семантичних типів і різновидів ПФ тексту англійського роману;
3. вивчення особливостей композиційно-мовленнєвого оформлення найбільш частотних типів ПФ, механізму розвитку композиційно-мовленнєвої структури ПФ у діахронічному плані;
4. виявлення і аналіз комунікативно-прагматичних функцій початкового фрагмента - підсистеми цілого тексту твору, дослідження особливостей реалізації функціонального потенціалу початкового фрагмента тексту;
5. виявлення домінуючих текстових категорій ПФ і вивчення специфіки їх реалізації у ПФ тексту роману;
6. розгляд особливостей і характеру здійснення глибинного смислового зв'язку ПФ з художньою системою цілого твору через взаємодію текстових категорій;

7. опис абстрактної інваріантної моделі мікротексту ПФ на основі систематизації типізованих властивостей і ознак початкових фрагментів конкретних текстів англійських романів ХУІІІ - ХХ ст.

Наукова новизна дослідження полягає в постановці та вирішенні завдань, пов'язаних з проблемою функціонально-системного і типологічного аналізу одного з найбільш значущих у комунікативно-прагматичному й психолінгвістичному аспектах компонентів художньої системи тексту. Вперше зроблено спробу багатоаспектного вивчення інтродуктивних текстових сегментів великої поліфонічної літературної форми і виявлення ролі текстових категорій у забезпеченні загального структурно-сміслового зв'язку ПФ і цілого твору.

Характер мети й специфіка завдань зумовляють поєднання методів дослідження, що застосовуються в дисертації. Основу становлять індуктивний та дедуктивний підходи до вивчення типології і прагматики ПФ тексту, комплексний структурно-функціональний метод, а також використання деяких принципів контекстологічного аналізу, а саме: врахування комунікативної ситуації, фонових знань і рольових характеристик комунікантів. Конкретними методами й способами виступають описово-порівняльний, семантико-структурний, лексико-стилістичний і метод кількісного аналізу.

Теоретичне значення дослідження полягає в його певному внеску в розробку загальної концепції системного характеру літературно-художнього тексту, яка становить основу розвитку різних напрямків загальної теорії тексту, прагмалінгвістики й семіотики, а також у можливих перспективах використання запропонованого методу комплексного аналізу константних ознак ПФ конкретних художніх текстів у вирішенні окремих проблем лінгвістики тексту: при вивченні ролі текстових категорій у забезпеченні

структурної цілісності художнього тексту та його інтегруючого потенціалу відносно всіх його компонентів, у дослідженні особливостей функціонування текстових одиниць різних рівнів, у типологічному аналізі текстів.

Практична цінність дисертаційної роботи визначається можливістю використання її теоретичних положень і практичних результатів в аналогічних дослідженнях текстових компонентів і текстів різних функціональних типів і жанрів, на матеріалі інших мов і літератур /з метою порівняльного аналізу, при вивченні індивідуальних стилів авторів/, а також під час складання спецкурсів і методичних посібників з лінгвістики тексту, лінгвостилістики, літературознавства, з історії англійської літератури, на практичних заняттях з аналітичного читання та в науково-дослідній роботі студентів.

Апробація дисертації проходила у вигляді доповідей на наукових конференціях професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов Львівського державного університету ім. І.Франка, на міжнародній науково-методичній конференції викладачів іноземних мов вузів /Львів 1990, 1992, 1994/ та шляхом публікацій /три статті і тези доповіді/.

На захвст виносяться такі основні положення:

1. Початковий мікротекст англійського роману є відносно самостійним структурно-семантичним цілим певної семантико-синтаксичної природи, специфіка прагматичного потенціалу якого полягає в його двосторонній спрямованості - на читача і на текст цілого твору. Мікротекст початкового фрагмента функціонує як підсистема гетерогенної системи художнього твору.

2. Інваріантність композиційної і логіко-сміслової побудови мікротексту ПФ роману виражається у наявності трьох основних структурних типів ПФ тексту, які розрізняються за об'ємом /малий,

середній, великий/, внутрішньою композицією /вільна і типова три-складова - зачин, середня частина й кінцівка/ та характерними особливостями мовного і мовленнєвого оформлення. Вплив жанрово-стилістичних і історико-літературних чинників на художню систему цілого твору відображається на вищевказаних основних параметрах мікротексту ПФ роману.

3. Реалізація специфічного комунікативно-прагматичного потенціалу ПФ тексту здійснюється за допомогою чотирьох основних макрофункцій мікротексту ПФ /інформаційної, фатичної, функції впливу і структуруючої/, які розпадаються на групи окремих /обов'язкових і факультативних/ мікрофункцій.

4. Специфічна проспективна спрямованість мікротексту ПФ, яка становить основу глибинного змістового взаємозв'язку між текстом ПФ і цілим текстом твору, реалізується через дію деяких основних загальнотекстових категорій: інформативності, пресупозиції, авторської суб'єктивної модальності і прагмаустановки, які наділяють різнорівневі елементи текстової структури ПФ частками єдиної концептуальності, що пронизує твір з самого його початку.

5. Варіативність способів реалізації комплексного взаємозв'язку між мікротекстом ПФ і цілим текстом твору є результатом впливу таких чинників, як жанрова специфіка й тематика роману, індивідуальний авторський стиль, історико-літературні стереотипи, а також мовленнєва композиція даного ПФ тексту.

6. Константні типологічні ознаки ПФ у сукупності створюють функціонально-комунікативний структурно-семантичний комплекс, який являє собою інваріантну абстрактну модель початкового мікротексту, що реалізується у конкретних ПФ конкретних текстів англійських романів.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослід-

ження і складається із вступу, трьох глав, висновків, списку використаної літератури і додатка.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, дається короткий огляд проблем, що вивчаються, формулюється мета, висвітлюються конкретні завдання й методи дослідження, вихідні тези і загально-концептуальні принципи, а також новизна, теоретико-практична цінність дисертації і положення, що виносяться на захист.

Чинник системності художнього твору лежить в основі, з одного боку, структурно-функціональної й смислової взаємозалежності усіх елементів тексту-системи, а з другого - зумовляє відносну самостійність його компонентів. У зв'язку з цим вихідним теоретичним положенням комплексного аналізу початкового фрагмента роману є визначення ПФ як ввідного - "вводящего"* мікротексту, підсистеми, логіко-смислової одиниці художньої структури твору, тобто відносно самостійного цілісного утворення певної семантико-синтаксичної природи.

Поняття "початок тексту" в різних дослідників трактується від дуже поширеного уявлення про початок, який зміщує в собі назву твору, факультативний епіграф, пролог і перші рядки /Арнольд 1978/, до зведення його до початку власне оповіді з його чітко оформленою схемою подання суб'єкта дії у часі й просторі /Арутюнова 1976, Каньо' 1977/. В дисертації текст розглядається з позицій комунікативного підходу, тобто він трактується не як аб-

* Російський термін "вводящий" щодо абзаців вперше використовує Т.С.Ряднова, яка досліджує складні синтаксичні конструкції /Ряднова 1962/. Даний термін слідом за Рядною використовує В.Ф.Щербина при вивченні початкових абзаців детективних оповідань. Щербина розглядає такий "вводящий" абзац як конструктивну одиницю, осмислений фрагмент зв'язного тексту /Щербина 1985:149/.

солютно автономна сутність, а як елемент взаємодії адресанта й адресата. У зв'язку з цим з метою вивчення текстових початків, які забезпечують первинний контакт автора і читача, особливо релевантними виявляються ідеї М.М.Бахтіна про авторську інтенцію як один з найважливіших факторів комунікації, а також про активну роль читача, котрий входить у структуру тексту /Бахтін 1979/. Тому відокремлення деякими авторами в процесі аналізу текстових початків перших рядків, абзаців або ввідних глав з авторськими звертаннями й коментарями від основного корпусу тексту на підставі невідповідності критеріям власне оповіді уявляється неправомірним: як невід'ємна частина образного світу твору, ПФ виступає в ролі підсистеми в системі художнього тексту - складному об'єднанні уявлення про дійсність і свідомого вибору засобів художнього впливу автора на читача /Москальська 1980/.

За ліву /верхню/ границю початкового фрагмента в даному дослідженні прийнята початкова фраза першої глави /частини/ основного корпусу роману, яка відмежовується від різного роду передтекстів факультативними епіграфом, присвяченням і власне назвою першої глави твору. Права /нижня/ границя ПФ тексту у великій художній формі не може бути абсолютною. Як правило, методика виділення таких одиниць тексту залежить не стільки від наукових концепцій авторів, скільки від конкретної мети аналізу і від матеріалу дослідження /що майже завжди вміщує твори малої літературної форми/. Залежно від цих факторів наголошується на композиційно-змістове або на синтактико-архітектонічне членування тексту. В даному дисертаційному дослідженні як одне з вихідних теоретичних тез використовується відоме положення, згідно з яким текст є поняття функціонально-семантичне і розміром не визначається /Halliday 1974/. З цієї точки зору фактор об'єму виявляється несуттєвим і для визначення поняття "початковий мікротекст",

оскільки йому притаманна відносна структурно-сміслова цілісність інтродуктивного комунікативного блоку художнього твору. Тому при вивченні ПФ тексту англійського роману /як великої літературної форми/ основними об'єктами аналізу й першорядними характеристиками для виявлення та опису його інваріантної моделі є потенційна змістова значущість ПФ і його комунікативно-функціональна установа в системі цілого тексту. Об'єм початкового фрагмента і його компонентні параметри стають релевантними лише при типологічних характеристиках.*

При дослідженні мікротексту ПФ функція і зміст були прийняті як першорядні два основних чинники, що дало можливість провести адекватний комплексний аналіз і типологічний опис початкових фрагментів текстів англійських романів. Дані аналізу свідчать, що способів початкового розгортання роману дуже багато, але їх не нескінченно багато, тобто конкретні неповторні початки творів мають ті інваріантні параметри, які створюють прагмапотенціал ПФ твору і лежать в основі загальної абстрактної моделі початкового мікротексту - підсистеми художньої системи тексту.

Відносна структурно-сміслова цілісність, самостійність і комунікативна стратегія мікротексту ПФ роману співвідносяться між

* Для виділення ПФ тексту в дисертації використовуються деякі принципи їх делімітації, запропоновані О.П.Воробйовою, яка визначає границі складових тексту залежно від ступеня їх синсемантичності, зменшення якого служить сигналом кінця певної одиниці тексту, у тому числі і його початкового фрагмента. О.П.Воробйова досліджує типи текстових делімітаторів, котрі будуються на основі функціонального типу речень - інферативів, комунікативним призначенням яких є узагальнення інформації, що міститься у попередньому фрагменті тексту /Воробйова 1978, 1981/.

собою як форма, зміст і функція. У зв'язку з цим початковий фрагмент тексту англійського роману розглядається у трьох основних аспектах: формально-смісловому, функціонально-прагматичному й текстологічному. Такий підхід і визначив структуру й логіку дисертаційного дослідження.

Перша глава дисертації "Структурно-семантичні особливості початкового фрагмента тексту англійського роману ХУІІІ - ХХ ст." присвячена виявленню найбільш частотних структурних типів ПФ і аналізу їх композиційно-мовленневих параметрів у синхронічному і діахронічному планах. Проведене дослідження показало, що мікротекст ПФ англійського роману являє собою утворення певної семантико-синтаксичної природи, відносна цілісність і структурність якого виявляються у наявності трьох основних структурно-семантичних типів ПФ, різних за об'ємом: малий /ПФ-абзац і ПФ-абзац-речення/, середній /ПФ-абзацний комплекс/ і великий /ПФ-глава/. Найбільш частотним типом ПФ /59% матеріалу/ незалежно від часової приналежності твору є другий тип, а саме ПФ-абзацний комплекс, відсоток використання якого в романах ХУІІІ - ХХ ст. поступово зростає /від 44 до 54%/. Зростає також і частота використання першого типу ПФ у романах ХІХ - ХХ ст. у порівнянні з ХУІІІ ст., тоді як третій тип стає менш популярним у міру розвитку романної форми.

Загальною характеристикою всіх трьох типів ПФ тексту роману є композиційно-тематичне членування мікротексту на три складові частини - зачин, середню частину й кінцівку. Крім типової три-складової композиції /80% для першого типу, 73% для другого типу і 50% для третього типу/, аналіз показав наявність початкових фрагментів вільної композиції, які не мають чітко виділених структурних сегментів.

В окремому виді ПФ першого типу - ПФ-реченні - спостерігається компресія типів інформації та функціональної спрямованості. Такі ПФ являють собою ускладнені періоди. Потенціальні зачин, середня частина і кінцівка зливаються тут у єдиний комплекс. Прикладом може служити ПФ роману Т.Гарді "Desperate Remedies":

"In the long and intricately inwrought chain of circumstance which renders worthy of record some experiences of Cytheria Gray, Edward Springrove, and others, the first event directly influencing the issue was a Christmas visit".

Перший тип ПФ роману /ПФ-абзац/ є найбільш близьким за об'ємом, смисловою схемою, прагматикою, а також чітко визначеними кінцівками до типу початків у текстах малих літературних форм - в оповіданнях, казках, повістях. Наведемо приклад інферативно-проспективної кінцівки ПФ роману Г.Д.Уеллса "Ann Veronica":

"It is for that reason that novel begins with her /Ann Veronica/ there, and neither earlier nor later, for it is the history of this crisis and its consequences that this novel has to tell".

У другому типі ПФ /ПФ-абзацному комплексі/ делімітація початкового мікротексту здійснюється /окрім використання речень-інферативів/ за допомогою особливих графічних і композиційно-синтаксичних сигналів /подвійний абзац, курсив, пуант та ін./, а також через використання так званого твердого нарративного початку в абзаці, який стоїть слідом за ПФ типу авторських міркувань, оглядових або ввідно-ілюстративних передісторій /частіше - в історичних, мемуарних романах, романах-хроніках/, наприклад: "One summer morning, in the year 1756 /.../ the "Young Rachel", Virginian ship, came up the Avon river ..." /W.M.Thackeray "The Virginians"/.

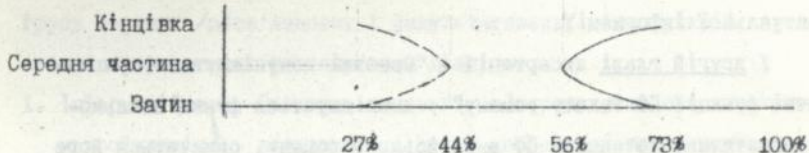
Третій структурний тип /12% матеріалу/ - це перша глава, що виділяється автором як вступна, попередня, оглядова і в компози-

ційному плані являє собою початковий фрагмент тексту роману. На відміну від односторонньої валентності будь-яких передтекстів, валентнісний взаємозв'язок таких увідних глав-ПФ двосторонній - без них цілісність тексту твору порушується.

Внаслідок особливостей свого функціонального статусу у третьому типі ПФ розрізняються два основних варіанти - інтродуктивний /73%/ і традиційно-експозиційний /27%/, який в структурному плані правомірно вважати розширеним варіантом другого типу ПФ тексту. Інтродуктивний варіант третього типу ПФ, як показує аналіз, також має два різновиди: перший за своїми функціонально-стилістичними ознаками тяжіє до передтекстів типу передмови і характеризується яскраво вираженою прагматичною спрямованістю на реципієнта. Він визначається в дисертації як "інтродукція-міркування". Другий різновид є близьким за функціями й змістом до прологів і характеризується як "оглядова інтродукція". В історичних романах цей різновид має історико-подійове забарвлення, а в інших романих жанрах передує власне оповіді описами різних даних про місце, час або родину персонажа. Яскравим прикладом може служити глава перша роману Ч.Діккенса "Martin Chuzzlewit", назва якої говорить сама за себе: "Introductory, Concerning the Pedigree of the Chuzzlewit Family".

Типологічною ознакою ізоморфізму композиції мікротексту ПФ /окрім структурних параметрів/ є також його тяжіння до рамкової схеми внутрішньої будови як щодо лексико-тематичного, так і композиційно-мовленнєвого оформлення. Найчіткіше це виявляється в структурі ПФ типу абзацних комплексів, які в абсолютній більшості випадків містять понад одну надфразову єдність. Взаємозв'язок зачину й кінцівки в таких ПФ кільцевої композиції експлікується на лексико-тематичному рівні /через лексичний, синонімічний та семантичний види повтору/, граматичному /через повернення у кінців-

ці ПФ до часової перспективи зачину: так, відсоток збігу дієслівно-часових форм у зачині й кінцівці для Past Indefinite досягає 81% і на загальнокомпозиційному рівні - через особливості розподілу й співвідношення різних композиційно-мовленневих форм /КМФ/ і типів викладу у трьох композиційно-тематичних частинах мікротексту ПФ, який тяжіє до рамкового мовленнєвого оформлення. Наведений графік ілюструє це положення /КМФ "оповідь" і "опис-оповідь" - суцільна лінія, варіанти КМФ "авторське міркування" - пунктирна лінія/:

Взаємозв'язок між композиційно-мовленнєвою структурою ПФ тексту й основними композиційними характеристиками цілого твору виявляється в тому, що основні тенденції спіралеподібного розвитку художньої та мовної форми роману відображаються у початковому фрагменті тексту твору.* Відображення даного процесу простежується у другому параграфі глави першої дисертації на численних прикладах мікротекстів ПФ англійських романів таких відомих авторів ХУІІІ - ХХ ст., як Д.Дефо, Г.Філдінг, В.Скотт, Ч.Діккенс, Е.Гаскелл, Е. і Ш.Бронте, Ч.Рід, Д.Елфот, С.Батлер, Т.Гарді, О.Уальд, Д.Конрад, Р.Кіплінг, Г.Уеллс, А.Беннетт, Д.Лоренс, О.Хакслі, Д.Б.Прістлі, І.Во, Е.Уілсон, Л.Даррелл, А.Мердок, У.Голдінг, К.Еміс, А.Сілітоу, Д.Брейк та ін. Проведений аналіз мовної і композиційно-мов-

* Тенденції спіралеподібного розвитку романної форми виявляються в еволюції від оповіді від 1-ої особи з нечітким поділом на типи і способи викладу і нерозвинутою системою КМФ раннього роману до суб'єктивованої оповіді сучасного роману з його синтезом і нейтралізацією опозицій між різними мовленнєвими площинами.

ленневої структур ПФ текстів, розглянутих у діахронічному аспекті, підтвердив тезу про те, що структурно-мовленнєве оформлення роману моделюється на самому його початку. Аналіз також показав, що композиційно-мовленнєва структура ПФ тексту тісно пов'язана з загальним змістовим контекстом твору, що виявляється у функціональній значущості композиційно-мовленнєвих параметрів мікротексту ПФ для макротексту твору: висування і/або домінування тих чи інших мовленнєвих контекстів у ПФ романів виявляється релевантним для тексту твору як цілого, що забезпечує розкриття його змістово-концептуальної інформації.

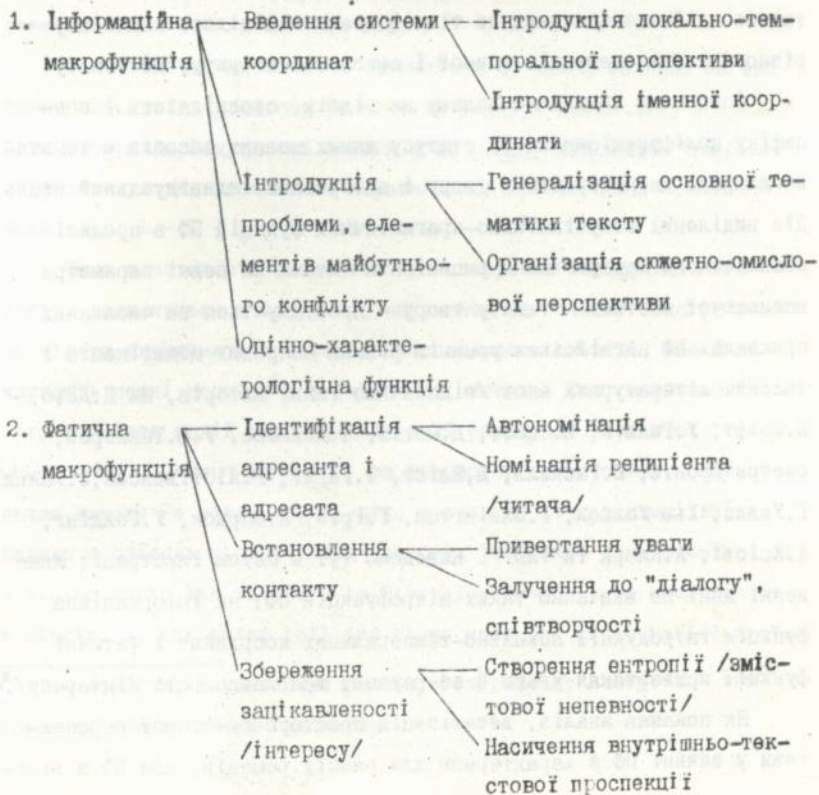
У другій главі дисертації - "Основні комунікативно-прагматичні функції ПФ тексту роману" - досліджується функціонально-прагматичний потенціал ПФ англійського роману, описується його типовий рольовий статус і систематизуються основні функціональні навантаження початкового мікротексту.

Функціонально-системний підхід у комплексному вивченні об'єкта передбачає рух від складу системи /з чого складається/ до структури /внутрішньої будови/, а далі - до функцій /як діє//Каменська 1990/. Функція компонента художньої системи тексту - це його призначення, роль, його прагматичний потенціал, який являє собою "комунікативне завдання" /Арнольд 1990/. Мікротексту ПФ роману як одиниці комунікації і відносно самостійному текстовому утворенню притаманна специфічна комунікативна стратегія, яка полягає в реалізації його загальної настанови: 1/ увійти в контакт з читачем, зацікавити його; 2/ настроїти і підготувати реципієнта до адекватного сприйняття різноманітних особливостей художньої системи тексту /мовних, стилістичних, жанрових, індивідуально-авторських та інших характеристик/ і 3/ підштовхнути думку і увагу читача у потрібному авторові твору напрямку.

В процесі дослідження були виявлені, охарактеризовані й сис-

тематизовані основні комунікативно-прагматичні макрофункції ПФ тексту: інформаційна, фатична і функція впливу, онтологічний характер зв'язку між якими лежить в основі їх реалізації у тексті в тісній взаємодії і в переплетенні. Статус субтексту, підсистеми зумовлює виділення ще однієї функції ПФ – структуруючої макрофункції, яка характеризує початковий мікротекст як невід'ємну частину художньої системи твору і носія його основних різнорівневих ознак, рис і особливостей.

Кожна з основних макрофункцій ПФ реалізується у тексті через групу окремих /обов'язкових і факультативних/ мікрофункцій, представлених у вигляді розгалужених діаграм:

3. Макрофункція впливу — Директивна /сигнально-приспосувальна/ функція
Емотивно-експресивна функція
4. Структуруюча макрофункція — Металінгвістична /зазначення мовного коду, тобто жанрові особливості, тип викладу/
Лінгвопоетична /вибір мовних засобів, тобто особливості лексичної, стилістичної і синтаксичної організації тексту/
Текстуальна /організація зовнішньої та внутрішньої, змістової, зв'язності ПФ і тексту твору/.

Функціонування ПФ у процесі виконання цих рольових навантажень здійснюється завдяки тісній взаємодії цілого комплексу різнопланових елементів мовної і смислової структур ПФ тексту.

Основними чинниками впливу на підбір, своєрідність і специфіку поліфункціонального статусу даних мовних засобів є тематико-жанрові характеристики твору і авторський індивідуальний стиль. Дія виділених комунікативно-прагматичних функцій ПФ в процесі комплексного настроювання реципієнта-читача на певні параметри впливаючої системи — тексту твору — простежується на численних прикладах ПФ англійських романів різних жанрових модифікацій і часових літературних епох /відзначимо таких авторів, як Д.Дефо, Д.Свіфт, У.Годвін, В.Скотт, Д.Остін, Ч.Діккенс, У.М.Теккерей, сестри Бронте, Е.Гаскелл, Д.Еліот, Т.Гарді, Р.Л.Стівенсон, О.Уальд, Г.Уеллс, Хью Уолпол, Р.Олдінгтон, Г.Грін, А.Мердок; У.Голдінг, А.Крісті, А.Кларк та інші/. Наведемо тут з метою ілюстрації лише деякі дані по вивченню таких мікрофункцій ПФ, як інформаційна функція інтродукції локально-темпоральних координат і фатичні функції привертання уваги й збереження зацікавленості /інтересу/.

Як показав аналіз, деталізація просторово-часової перспективи у зачині ПФ є характерною для ранніх романів, для ПФ з віль-

ною композицією, для романів з хронікально-мемуарною схемою розвитку /романи "великої дороги", "Робінзонади", "романи виховання" - "initiation novels", сімейні, /авто/біографічні та історичні хроніки/. У "м'яких" початках, початках "in-medias-res", які поступово стають домінуючими у романі ХІХ - ХХ ст., як правило, використовується неповний хронотоп або зазначення найбільш загальних обставин місця /гранично широкої - in Britain, in the country або гранично вузької семантики - in the park, on the bench/ і темпоративів відносного часу або часового співвідношення: "Dora Greenfield left her husband because she was afraid of him. She decided six months later to return to him for the same reason" /I. Murdoch "The Bell"/.

Композиційно-мовленнєве оформлення ПФ також впливає на введення елементів хронотопу на початку роману. Наприклад, яскравий опис узбережжя Генуезької затоки з ПФ роману Д. Конрада "Suspense" характеризується абсолютним переважанням просторових індикаторів, локативів: L - L - L - T - Li - L - L - L.*

Така властивість елементів хронотопу, як поліфункціональність, виявляється в тому, що, виникаючи на початку тексту, вони не тільки визначають просторово-часові рамки оповіді, але й викликають певні асоціації у свідомості читача. Так, незвичайність і тривожність подій підсилюється в ПФ роману Дж. Мередита "The Adventures of Harry Richmond" за допомогою темпоративу, який означає зиму /а отже, темну/ ніч, а сильний стук у двері вночі завжди асоціюється з почуттям остороги і страху: "One midnight of a winter month the sleepers in Riversley Grange were awakened by a ringing of the outer bell and blows upon the great hall-doors".

* Li - локатив, що визначає реальну географічну назву, T - темпоратив, темпоральний індикатор.

У цілому результати проведеного аналізу свідчать про те, що хронотоп у ПФ твору /крім свого основного функціонального навантаження/ реалізує також інші мікрофункції початкового фрагмента тексту, а саме: емотивну функцію, функцію насичення текстової перспекції, інтродукції елементів майбутнього конфлікту, передачі оцінної інформації, привертання уваги, частково - функцію визначення жанрового різновиду, тобто хронотоп сприяє проспективному сприйняттю смислового наповнення тексту.

Друга невід'ємна функціональна характеристика мікротексту ПФ роману - фатична - набуває особливого значення в зв'язку з його позицією в тексті /на вході у систему/, оскільки початок тексту - це найважливіший з психологічної точки зору первинний момент авторсько-читацького спілкування. Початковий мікротекст роману націлений на привертання уваги та на забезпечення в подальшому переведення мимовільної уваги читача, в основі якої лежить передусім чинник новизни, у довільну, тобто в генезисі функція встановлення контакту є первинною щодо функції збереження інтересу, незважаючи на переплетення засобів і способів їх реалізації в системі тексту твору. Дані аналізу ПФ роману А.Беннетта "The Old Wives' Tale", наведені в дисертації у вигляді ілюстрації, показали, що такі засоби, як порушення звичайного стереотипу введення хронотопу на початку тексту роману, ритмічне аранжування /тобто зміна типів інформації і КМФ/, ретардація, пресупозиція, яка повністю не знімає змістової непевності, використання синтаксичних засобів - повторів, паралельних конструкцій, розрядки, ряд лексико-стилістичних засобів /метафора, персоніфікація/, а також інші аналогічні прийоми в комплексі сприяють реалізації даних фатичних мікрофункцій початкового фрагмента тексту.

Отже, дослідження різноманітних функціональних навантажень мікротексту ПФ роману підтвердило своєрідність прагматичної стра-

тегії початку тексту і чітко виявило специфіку комунікативно-прагматичного потенціалу початкового мікротексту, яка полягає в його двосторонній спрямованості. В основі спрямованості на реципієнта лежить активізація співтворчої діяльності читача. Спрямованість на текст полягає в репрезентації /підготовці репрезентації/ і відображенні у мікротексті ПФ основних структурно-композиційних і семантичних характеристик художнього твору.

Третя глава дисертації присвячена аналізу дії деяких основних текстових категорій, які забезпечують комплексний взаємозв'язок ПФ і цілого тексту твору, що є третьою інваріантною типологічною характеристикою мікротексту ПФ /поряд з його відносною структурно-смісловою цілісністю й специфічною комунікативною стратегією/. Комплексний зв'язок ПФ і цілого тексту виявляється як у структурних, так і у функціональних параметрах, що логічно впливає з підсумкових положень за результатами аналізу формально-сміслового й комунікативно-прагматичного аспектів текстів ПФ, який був проведений в першій та другій главах дисертації. Однак найяскравіше багаторівневий змістовий зв'язок мікротексту ПФ з текстом цілого твору виявляється шляхом дослідження такої специфічної властивості ПФ, як текстологічність, під якою розуміють наявність і дію в тексті ПФ деяких загальнотекстових категорій.

Обов'язковими категоріями мікротексту ПФ, як показав аналіз, є інформативність, авторська суб'єктивна модальність і прагмаустановка, а також пресупозиція, що базується на зовнішньому контексті. Інформативність і авторська суб'єктивна модальність ПФ підпорядковані загальній антропоцентричності художнього твору, а також прагмаустановці мікротексту ПФ на привертання уваги і початкову орієнтацію читача, одним з функціональних проявів яких на початку тексту є певний вибір об'єкта кваліфікації.

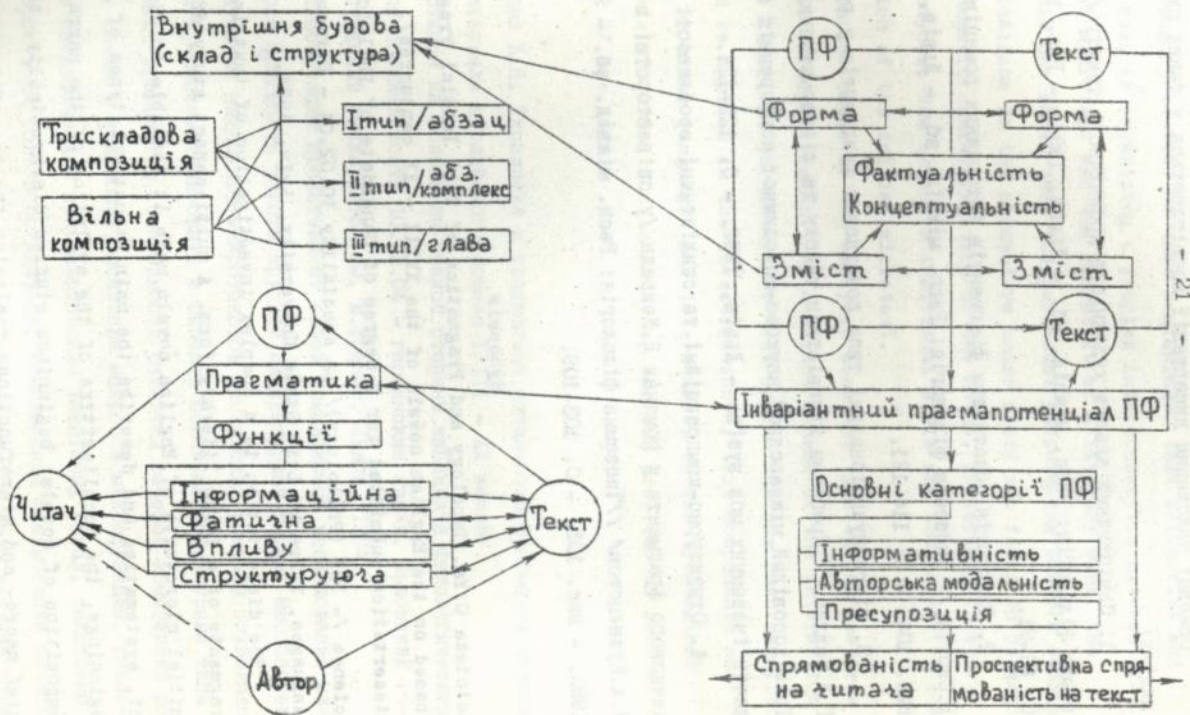
Серед основних чинників впливу на особливості виявлення та

співвідношення текстових категорій ПФ, а також на їх роль у забезпеченні глобального семантичного зв'язку ПФ з художньою системою всього твору виділяються жанрово-тематичні характеристики роману, індивідуальний авторський стиль, історико-літературні традиції і структурно-семантичний тип конкретного ПФ, тобто його мовленнєві параметри і використані типи викладу. Аналіз дії даних чинників впливу на актуалізацію кожної з домінуючих категорій початкового мікротексту, поданий у третій главі дисертації на матеріалі ПФ романів Т.Смоллетта, Г.Уолпола, Ч.Діккенса, Т.Гарді, Д.Конрада, Д.Голсуорсі, підтвердив, проте, незмінність важливої суттєвої характеристики текстових категорій - їх властивості наділяти різні елементи текстової структури ПФ мікрочастками тієї єдиної концептуальності, що пронизує твір із самих перших його рядків.

У висновках на основі узагальнення одержаних результатів комплексного аналізу типологічних ознак початкового мікротексту англійського роману моделюється умовна схема взаємодії інваріантних параметрів текстового початку, який займає особливу позицію в комунікативному ланцюзі "автор - художній текст - читач" /див. схему/. Накреслюються можливі напрямки подальших наукових досліджень, зокрема використання запропонованої схеми аналізу інваріантних властивостей текстів і текстових компонентів при вивченні творів інших літературних жанрів і функціональних стилів, при інтерпретації конкретних художніх творів /у тому числі й на матеріалі інших мов/, при дослідженні індивідуальних авторських стилів, а також у галузі типології текстів та інших напрямках загальної теорії тексту.

У додатку наведені окремі таблиці й графіки за даними проведеного дослідження. В кінці додано список творів, уривки з початкових фрагментів яких використовуються з метою ілюстрації у трьох главах дисертації.

Схема-модель взаємодії основних параметрів мікротексту ПФ роману.

Основні положення дисертації висвітлюються у таких публікаціях:

1. Семіотичний аналіз художнього прозаїчного тексту // Іноземна філологія: Респ. міжвід. зб. - Львів, 1991. - Вип. 102. - С. 86-91.
2. Типологія початкових фрагментів історичних романів В.Скотта // Іноземна філологія: Респ. міжвід. зб. - Львів, 1992. - Вип. 104. - С. 114-121.
3. Лінгвофункціональні типи початкових фрагментів у романах Г.Д.Уеллса // Проблеми лінгвістики тексту та лінгвометодики: Тези доповідей міжнародної науково-методичної конференції викладачів іноземних мов вузів. - Львів, 1992. - С. 123-124.
4. Структурно-композиційні та стилістичні особливості початкового фрагмента у романах Д.Конрада /у співавторстві з Л.А.Кузнецовою/ // Іноземна філологія: Респ. міжвід. зб. - Львів, 1993. - Вип. 105. - С. 103-109.

Synopsis

Lototska S.Ya. Typology and Pragmatics of Text Initial Fragment /based on the English novels of the XVIII - XX centuries/.
Dissertation submitted for a degree of Candidate of Philological Science [= PhD (Philology)] in speciality 10.02.04 - Germanic languages, I.Franko Lviv State University, Lviv, 1994.

The dissertation is a complex investigation of text initial fragments of a large literary form. A multi-aspect study of the initial microtexts of English novels made it possible to single out, systematize and describe the main structural types of text beginnings, the peculiarities of the evolution of the narrative composition of novels' beginnings studied diachronically, the chief macro- and microfunctions realizing the specific communica-

- 43 -

tive pragmapotential of text beginnings, text categories and their role in organizing a complex interconnection between the initial microtext and the macrotext of a literary work. The analysis has shown that the paramount influencing factors causing modifications in the parameters under study are found to be genre and thematic characteristics of the novel, historical-literary stereotypes, the author's individual style and the narrative composition of the initial microtext.

On the basis of the analysed constant typological features of text initial fragments an abstract scheme of the interaction of the invariant parameters of text beginnings has been modelled. It can be applied in the investigation of text components and texts in other languages and literatures, in the typological analysis of texts, and in studying various problems of general theory of the text.

Лотоцкая К.Я. Типология и прагматика начального фрагмента текста /на материале английского романа XVIII - XX веков/.

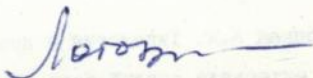
Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки, Львовский государственный университет им. И.Франко, Львов, 1994.

Диссертация представляет собой комплексное исследование начального фрагмента текста крупной литературной формы. Многоаспектное изучение начальных микротекстов английских романов позволило выделить, систематизировать и описать основные структурные типы начальных фрагментов, особенности развития речевой композиции романских начал в диахронии, основные макро- и микрофункции, реализующие специфический прагмапотенциал текстовых начал, текстовые категории и их роль в организации комплексной взаимосвязи начального микротекста и макротекста произведения. В ходе анализа уста-

новлено, что первостепенными факторами влияния на вариативность исследуемых параметров являются жанрово-тематические характеристики произведения, историко-литературные стереотипы, авторский индивидуальный стиль и речевая композиция данного начального микротекста.

На основе выделенных константных типологических признаков начального фрагмента текста в диссертации моделируется условная схема взаимодействия инвариантных параметров текстового начала художественного произведения, которая может быть использована при изучении текстовых компонентов и текстов на материале других языков и литератур, в типологическом исследовании текстов и при решении различных проблем общей теории текста.

Ключові слова: лінгвістика тексту, початковий мікротекст, інваріантна типологічна модель.

Підписано до друку 20.09.1994р. Формат 60x84/16.
Обл.-вид. арк. 1,0. Зам. 648 Тир. 80.прим. Безплатно.

Друкарня УПІ ім.Ів.Федорова.Львів.Личаківська 3.

115/120/1

Безплатно

AB 31.100
AB 31.100